

ΤΟ ΠΡΟΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (του Πάνου Πετρίδη)

✘ Μια από τις συνέπειες των πρόσφατων απανωτών και συνεχιζόμενων οικονομικών (ουσιαστικά συστημικών) κρίσεων είναι η ενδυνάμωση και ισχυροποίηση εναλλακτικών δράσεων και απόψεων που, αν και δεν είναι απαραίτητα καινούργιες, πλέον ακούγονται με περισσότερο ενδιαφέρον και παρουσιάζονται συχνότερα στον δημόσιο λόγο. Μερικές από αυτές τις φωνές που ως ένα βαθμό αλληλοσυμπληρώνονται, προερχόμενες κυρίως από ερευνητικά ινστιτούτα αλλά και ακτιβιστικές ομάδες της δυτικής Ευρώπης, εκφράζονται μέσα από μια νέα αντίληψη τρόπου ζωής, αυτή της *αποανάπτυξης*.

Η αποανάπτυξη δεν αποτελεί το αντίθετο της ανάπτυξης ούτε ταυτίζεται με την οικονομική ύφεση, μια κατάσταση κατά την οποία δεν υπάρχει ανάπτυξη μέσα σε μια κοινωνία και ένα σύστημα χτισμένο πάνω στο πρότυπο της ανάπτυξης, μα μιλά για έξοδο από μια τέτοια κοινωνία, για αλλαγή προτύπου. Η αποανάπτυξη λοιπόν είναι ένα κάλεσμα να “απο-αποικιοποιήσουμε το φαντασιακό μας”^[1] από τη λογική του καταναλωτισμού και της διαρκούς οικονομικής ανάπτυξης, ως άτομα και ως σύνολο, και να προτείνουμε μια κοινωνία πιο περιβαλλοντικά βιώσιμη και κοινωνικά δίκαιη, που θα βασίζεται σε ένα διαφορετικό σύστημα αξιών.

Ο όρος λοιπόν χρησιμοποιείται περισσότερο συμβολικά, με στόχο να προκαλέσει και να αντιταχθεί στην παράλογη άποψη ότι όχι μόνο μπορούμε, αλλά και επιβάλλεται να έχουμε διαρκή οικονομική ανάπτυξη για να λύσουμε τα πολύπλευρα προβλήματά της κοινωνίας και του περιβάλλοντος, τα οποία έχουν οξυνθεί ακριβώς λόγω της μανίας των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών για ανάπτυξη!

Οι ρίζες της αποανάπτυξης

Η ιδέα των ορίων της οικονομικής ανάπτυξης δεν είναι καινούργια. Ήδη από τα μέσα του 20ου αιώνα αρκετοί επιστήμονες και διανοούμενοι (βλ. K. Polanyi, K. Boulding, K. William Kapp, F. Hirsch, κ.α.) είχαν αρχίσει να στέκονται κριτικά απέναντι στην προοπτική μιας αέναης ανάπτυξης. Μεγαλύτερο αντίκτυπο στο ευρύ κοινό είχε ίσως η κλασική πλέον διακήρυξη της λέσχης της Ρώμης “The Limits to Growth” το 1972^[2] που αντιμετωπίστηκε όμως σχεδόν εχθρικά από την συντριπτική πλειοψηφία των οικονομολόγων και πολιτικών της εποχής. Το ίδιο θέμα αναλύθηκε σε μια σειρά μελετών σύγκρισης της παραγωγικής διαδικασίας με το νόμο της εντροπίας από τον Nicholas Georgescu-Roegen, βασικό εμπνευστή της ιδέας της αποανάπτυξης, με εξίσου μεγάλη επιρροή στην προοδευτική οικονομική σκέψη^[3], ενώ στο ίδιο μήκος κύματος κινείται περίπου και το πεδίο των “steady-state economics” του Herman Daly^[4]. Το κίνημα της αποανάπτυξης σήμερα βασίζεται ουσιαστικά σε μια μετεξέλιξη αυτών των ιδεών, μπολιασμένες με τις κοινωνιολογικές κριτικές των Καστοριάδη, Illich κ.α. στον καπιταλιστικό καταναλωτισμό^[5,6], και εξετάζει τη σχετικότητα τους στη σημερινή πραγματικότητα. Παράλληλα προωθεί έναν κοινωνικό διάλογο εξεύρεσης εναλλακτικών οδών παραγωγής, διακυβέρνησης και διαβίωσης.^[7]

Ο όρος αποανάπτυξη αρχικά προτάθηκε στα γαλλικά ως “*décroissance*” και τείνει να καθιερωθεί με το αγγλικό “*degrowth*”. Ακόμα, έχει προταθεί και το “*a-growth*” σε μια προσπάθεια να τονιστεί το γεγονός ότι η ριζική αντίθεση δεν έγκειται στην αυξομείωση κάποιων δεικτών, αλλά στη αντιμετώπιση της οικονομικής ανάπτυξης ως μια σύγχρονη θρησκεία. Θα πρέπει εδώ να προσέξουμε ότι στα ελληνικά χρησιμοποιείται ο ίδιος όρος (“ανάπτυξη”) για να περιγράψει τις έννοιες “*economic growth*” (ποσοτική μεγέθυνση της οικονομίας, συνδεδεμένη με τη χρήση ενέργειας και υλικών) και “*development*” (όρος που σχετίζεται περισσότερο με ποιοτικά χαρακτηριστικά, όπως η παροχή σίτισης και στέγης, η παιδεία,

κλπ.). Το κίνημα της αποανάπτυξης αναφέρεται βασικά στη μείωση της υπερκατανάλωσης ενέργειας και υλικών και άρα υποστηρίζει ότι η οικονομική αποανάπτυξη είναι ένα απαραίτητο βήμα για τη μετάβαση σε μια πιο βιώσιμη κοινωνία.

Πράσινη ανάπτυξη και κατανάλωση ενέργειας

Οι υποστηρικτές της αποανάπτυξης στέκονται εξίσου κριτικά απέναντι στη λεγόμενη πράσινη ανάπτυξη, αφού κάθε είδους ανάπτυξη χωρίς όρια αποτελεί σχήμα οξύμωρο. Η αύξηση της αποδοτικότητας, που ουσιαστικά προτείνουν οι πράσινες τεχνολογικές καινοτομίες είναι φυσικά κάτι ευπρόσδεκτο αλλά αποδεδειγμένα όχι αρκετό. Ένα από τα βασικά επιχειρήματα για αυτό είναι πως οι πράσινες τεχνολογίες ναί μεν μπορεί να μειώνουν τη χρήση ενέργειας και υλικών ανά προϊόν, όμως μέσα σε ένα νεοφιλελεύθερο καπιταλιστικό σύστημα όπως το σημερινό, η αυξημένη αποδοτικότητα αυτών των προϊόντων οδηγεί στην πτώση των τιμών τους και άρα στην υπερκατανάλωση τους (rebound effect), με αποτέλεσμα οι απόλυτοι αριθμοί κατανάλωσης ενέργειας και πρώτων υλών παγκοσμίως σήμερα να είναι οι μεγαλύτεροι στην ανθρώπινη ιστορία, και οι τάσεις να παραμένουν αυξητικές. Εξίσου ωφέλιμη για το περιβάλλον θα μπορούσε να είναι και η μετάβαση σε μια οικονομία υπηρεσιών. Η πρόσφατη ιστορία όμως δεν είναι καθόλου ενθαρρυντική ότι μια τέτοια μετάβαση είναι εφικτή, στο βαθμό τουλάχιστον που απαιτείται και ιδιαίτερα μέσα σε ένα σύστημα που απαιτεί την διαρκή οικονομική ανάπτυξη για να μην καταρρεύσει.

Η στροφή προς την πράσινη ρητορική λοιπόν δεν προσφέρει κάποια ουσιαστική προοπτική. Η ουσία δεν είναι η ανακύκλωση μιας παραπάνω συσκευασίας μιας χρήσης, αλλά η προώθηση ενός διαφορετικού μοντέλου παραγωγής όπου το προϊόν θα είναι ανθεκτικό, θα πουλιέται χωρίς συσκευασία, ή ίσως δεν θα πουλιέται καν, αν δεν εκπληρώνει κάποια ουσιαστική ανάγκη. Το στοίχημα δεν είναι η δημιουργία 1000 νέων «πράσινων» θέσεων εργασίας για την καταπολέμηση της ρύπανσης (που θα οφείλουν την ύπαρξη τους στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος!) μα η συγκρότηση κοινωνικών δομών και η επένδυση σε τεχνολογίες που

θα σταματήσουν να ρυπαίνουν εξαρχής.

Είναι δεδομένο ότι εφόσον μιλάμε για έναν πλανήτη με συγκεκριμένα υλικά όρια, αυτές οι τάσεις δεν μπορούν να συνεχιστούν επ' άπειρον. Είναι δηλαδή σχεδόν σίγουρο ότι η διαθεσιμότητα πρώτων υλών θα περιοριστεί σημαντικά και άρα θα υπάρξει συρρίκνωση της οικονομίας, με ό, τι αυτό συνεπάγεται. Το ερώτημα είναι αν αυτή η μετάβαση σε μια αποαναπτυγμένη κοινωνία θα είναι εθελούσια και άρα με τις ελάχιστες δυνατές παρενέργειες, ή θα είναι ακούσια σαν την πρόσφατη οικονομική κρίση με πληθώρα πολιτικών και κοινωνικών παρενεργειών, όπως η ανεργία και οι γιγαντωμένες κοινωνικές ανισότητες.

Το ζήτημα λοιπόν έχει δύο αλληλοσυμπληρούμενες όψεις, μια οικολογική και μια κοινωνική. Γι αυτό και μιλάμε σωστότερα για μια *βιώσιμη* αποανάπτυξη, δηλαδή αποανάπτυξη η οποία θα είναι κοινωνικά αποδεκτή, με βασικό στόχο τη δραστική μείωση της χρήσης υλικών και ενέργειας και άρα έως έναν βαθμό και του ρυθμού της οικονομικής ανάπτυξης, αυξάνοντας παράλληλα το βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας. Η αποσύνδεση της (υλικής, ενεργειακής και οικονομικής) ανάπτυξης από την ποιότητα της ζωής και την ευημερία αποτελεί λοιπόν ένα από τα βασικότερα στοιχεία της αποανάπτυξης.

Δείκτες ευημερίας

Στο σημείο αυτό λοιπόν ανοίγει ένας καινούργιος διάλογος σχετικά με την αναζήτηση και χρησιμότητα άλλων -αντικειμενικών και υποκειμενικών- δεικτών ποιότητας της ζωής, πέραν των οικονομικών. Έτσι κι αλλιώς έχει πολλάκις τονιστεί ότι το ΑΕΠ δεν αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείκτη ευημερίας, αλλά είμαι μάλλον αποπροσανατολιστικό. Αυτό ισχύει σίγουρα για τις λεγόμενες αναπτυγμένες χώρες όπου από ένα σημείο και πάνω, η περαιτέρω αύξηση του ΑΕΠ όχι μόνο δεν συμβάλει στην ευημερία, αλλά φαίνεται να μειώνει το επίπεδο ζωής λόγω του αυξημένου χρόνου εργασίας, της υποβάθμισης του περιβάλλοντος, του μειωμένου ελεύθερου χρόνου κλπ. Η, σε γενικές γραμμές, αγνόηση του ΑΕΠ είναι λοιπόν στον πυρήνα των προτάσεων των

υποστηρικτών της αποανάπτυξης. Αντ' αυτού προτείνεται να προσανατολιστούμε σε άλλους δείκτες ευημερίας και έτσι εισάγονται νέα ερωτήματα σχετικά με τα συστήματα αξιών: Τι πραγματικά αξίζει στη ζωή, και πως μπορούμε να το μετρήσουμε;

Ανεξάρτητες έρευνες πάνω στο θέμα της ευημερίας, όπως για παράδειγμα από το δραστήριο και με σημαντική επιρροή *New Economics Foundation* του Λονδίνου συγκλίνουν στο ότι δυο από τους οικουμενικότερους δείκτες είναι αυτοί του ελεύθερου χρόνου και της κοινωνικότητας. Για παράδειγμα, όσο η παραγωγή και ο πληθυσμός αυξάνονται και η τεχνολογία προοδεύει, αντί να δουλεύουμε λιγότερο δουλεύουμε όλο και περισσότερο με μικρότερες αμοιβές. Ασχολίες όπως το μεγάλωμα και η διαπαιδαγώγηση των παιδιών, το καθάρισμα του σπιτιού, τα οικιακά μαστορέματα κλπ, λόγω έλλειψης χρόνου, από προσωπικές ασχολίες έχουν περάσει μέσα στην αγορά. Το αποτέλεσμα είναι ότι στην περίπτωση αυτή η αύξηση του ΑΕΠ λόγω της εισχώρησης στις αγορές ασχολιών που αποτελούσαν μέρος της οικογενειακής ή κοινωνικής καθημερινότητας δεν αντανακλά αύξηση του βιοτικού επιπέδου, αλλά αντίθετα έλλειψη χρόνου με τους φίλους και την οικογένεια.

✘ Πρακτικές προτάσεις

Πώς θα μοιάζει λοιπόν μια μελλοντική αποαναπτυγμένη κοινωνία; Είναι ίσως για εμάς τόσο δύσκολο να σκιαγραφήσουμε μια τέτοια κοινωνία, όσο ήταν και για τις αγροτικές κοινωνίες των αρχών του 19^{ου} αιώνα να προβλέψουν την εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος των τελευταίων δύο αιώνων. Είναι όμως αρκετά ξεκάθαρο ότι εφόσον η οικονομική ανάπτυξη είναι η βασικότερη προϋπόθεση για την εύρυθμη λειτουργία της σημερινής 'οικονομίας των αγορών', η αποανάπτυξη εξ ορισμού δεν μπορεί να λειτουργήσει με τους όρους του σύγχρονου καπιταλισμού. Αντιθέτως, η πρακτική εφαρμογή της αποανάπτυξης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με θεσμικές αλλαγές που τείνουν προς την κατεύθυνση του οικο-σοσιαλισμού. Για τη ώρα βέβαια η αποανάπτυξη αποτελεί μια βαθιά κριτική στην κουλτούρα της

ανάπτυξης και της κατανάλωσης (η οποία εξελίχθηκε από μέσον σε αυτοσκοπό!), που συνεχίζει να διαπερνά τον λόγο τόσο της δεξιάς όσο και της παραδοσιακής αριστεράς, άτολμης ή ανήμπορης κι αυτής να βγει έξω από τη ρητορική της ανάπτυξης και να προτείνει κάτι πραγματικά καινοτόμο.

Συγκεκριμένα μέτρα που έχουν προταθεί είναι η μείωση του ωραρίου εργασίας, η θέσπιση βασικού αλλά και ανώτατου εισοδήματος, η αναδιανομή του πλούτου, η αποκέντρωση, η κοινωνική ασφάλεια, πρόνοια και αλληλεγγύη. Ριζοσπαστικότερες προτάσεις περιλαμβάνουν τον περιορισμό των υπέρμετρων διαφημίσεων καταναλωτικών προϊόντων, την προσωρινή αναστολή των γιγαντιαίων αναπτυξιακών έργων υποδομής, ακόμα και τη δημιουργία τοπικών νομισμάτων. Βασικός ρόλος δίνεται στην αυτονομία και την αυτό-οργάνωση, στην αξιοποίηση κοινόχρηστων χώρων και χώρων πρασίνου και την προώθηση της συμμετοχικής δημοκρατίας, καθώς και στο χτίσιμο αξιών έξω από τις αγορές, με κριτήρια όχι οικονομικά αλλά βασισμένα στις διαπροσωπικές σχέσεις. Βασικές αναφορές πίσω από το μοντέλο αυτό αποτελούν οι έννοιες της αποδέσμευσης του φαντασιακού της οικονομίας και της προώθησης της συμβιωτικότητας^[6]. Μερικά από τα θέματα που χρειάζονται περαιτέρω έρευνα έχουν να κάνουν με την κλίμακα της κοινωνίας που θα είναι βιώσιμη, το ρόλο της καινοτομίας αλλά και τη δημιουργία νέων μακροοικονομικών μοντέλων.

Οι παραπάνω ιδέες ίσως ακούγονται υπερβολικά ριζοσπαστικές, ή για κάποιους ξυπνάνε άσχημες μνήμες σοσιαλιστικών καθεστώτων, μα η αναγκαιότητα εξεύρεσης εναλλακτικών οδών κάνει τις κουβέντες περί αποανάπτυξης πιεστικά ρεαλιστικές. Είναι σαφές ότι τέτοιες προτάσεις μπορούν να λειτουργήσουν ευκολότερα σε μια τοπική κλίμακα, όπως και έχει ήδη συμβεί σε αρκετές περιπτώσεις, για παράδειγμα στην περιοχή της Καταλονίας^[8]. Για να γίνουν οι ιδέες αυτές εφικτές σε παγκόσμιο επίπεδο δεν φτάνει μόνο η αλλαγή νοοτροπίας και η εθελούσια απλότητα, μα χρειάζονται κοινωνικές, πολιτικές και ριζικές θεσμικές αλλαγές. Και αυτό γιατί στο υπάρχον παγκοσμιοποιημένο καπιταλιστικό σύστημα είναι αυτοκτονικό για μια χώρα να

ανακοινώσει μονομερώς ότι σταματάει την ανάπτυξη. Χρειάζονται συμφωνίες σε παγκόσμιο ή τουλάχιστον διακρατικό επίπεδο, για τη συγκεκριμένη κατανάλωση υλικών, αλλά και για την πολιτική απελευθέρωση από τη μάστιγα της διαρκούς οικονομικής ανάπτυξης. Τότε μόνον θα μπορούν οι κυβερνήσεις να ασχοληθούν πραγματικά με την προστασία των κοινωνικών και οικολογικών αγαθών.

Έτσι κι αλλιώς σε έναν κόσμο ιδιαιτέρως πολιτικοποιημένο, η αποανάπτυξη αφορά κυρίως τις ανεπτυγμένες χώρες του βορείου ημισφαιρίου. Με γνώμονα τις αξίες της ισότητας, ακόμα και οι ακόλουθοι της αποανάπτυξης υποστηρίζουν ότι σε αρκετές από τις λεγόμενες αναπτυσσόμενες χώρες της αφρικανικής, ασιατικής και νοτιοαμερικανικής ηπείρου η οικονομική ανάπτυξη είναι θεμιτή, αρκεί να αποφύγει τα λάθη και τις εμμονές των δυτικών χωρών. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η αναδιανομή του υπάρχοντος πλούτου αποτελεί μια πιο βιώσιμη επιλογή από την κλασική νεοφιλελεύθερη οικονομική άποψη ότι αυτό που χρειάζεται είναι οικονομική ανάπτυξη για όλους και για πάντα.

Επίλογος

Οι προτάσεις της αποανάπτυξης αφορούν τόσο την κοινωνία στο σύνολό της, όσο και τα άτομα που την αποτελούν. Σε τελική ανάλυση, το ζητούμενο είναι πάντα η κοινωνική αλλαγή, μα οι προσωπικές επιλογές έχουν ίσως μεγαλύτερη αξία από ότι έχουμε μάθει να τους δίνουμε. Και δεν είναι μόνο η εθελούσια απλότητα, που χρειάζεται βέβαια να γίνει πιο μαζική και άρα πιο εφικτή (κάτι που θα την καταστήσει παράλληλα και πιο επιθυμητή) για να μην τείνει προς τη γραφικότητα, μα η σταδιακή αλλαγή της νοοτροπίας και η έξοδος από τα καπιταλιστικά πρότυπα της υπερβολικής διαφήμισης και δημιουργίας άσκοπων αναγκών. Χρειάζεται μια ανοιχτή συζήτηση και μια συνειδητή κοινωνική «απο-αποικιοποίηση του φαντασιακού» της κουλτούρας του εγωισμού και καταναλωτισμού.

Για να αλλάξουν όμως αυτές οι προτεραιότητες πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε τις αξίες με τις οποίες πορευόμαστε ως

κοινωνία. Ούτε η τεχνική διόρθωση ενός δείκτη σαν το ΑΕΠ ούτε η αλλαγή της ρητορικής προς την πράσινη ανάπτυξη μας οδηγεί στο να ζούμε μια πιο γεμάτη και ουσιαστική ζωή. Μεγαλύτερη σημασία μοιάζει να έχει η αποικοδόμηση του κοινωνικού ασυνειδήτου ότι οικονομική ανάπτυξη σημαίνει πρόοδος, ενώ ή παύση της οπισθοδρόμηση. Αλλιώς, πώς μπορεί κανείς να μιλά για εξέλιξη όταν η απόκτηση πλούτου και υλικών αγαθών μοιάζει να είναι ή μόνη επιθυμία μιας μεγάλης πλειοψηφίας στις δυτικές κοινωνίες, όταν είμαστε σχεδόν όλοι “παγιδευμένοι” στο κοινωνικό φαντασιακό της κατανάλωσης;

Το πρόταγμα της βιώσιμης αποανάπτυξης θα μπορούσε με μια φράση να περιγραφεί ως: η *εθελούσια, δίκαιη και κοινωνικά βιώσιμη* μείωση του μεταβολισμού της κοινωνίας^[9], δηλαδή της ενέργειας και πρώτων υλών που εξορύσσονται, παράγονται, καταναλώνονται και επιστρέφονται στο περιβάλλον ως απόβλητα, με την ταυτόχρονη αύξηση του βιοτικού επιπέδου.

Η αποανάπτυξη δεν διακηρύσσει ότι αποτελεί την ετοιμοπαράδοτη λύση σε όλα τα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας. Ούτε όμως αποτελεί μια ρομαντική ουτοπική ιδεολογία. Αντιθέτως, ευελπιστεί να προσφέρει μια ρεαλιστική εναλλακτική πρόταση, δημιουργώντας τον συνεκτικό ιστό και το ιδεολογικό υπόβαθρο κινημάτων όπως αυτά της τοπικοποίησης, της άμεσης δημοκρατίας, κ.α. Είναι ένα πρόταγμα ανοιχτό και ευέλικτο, δίνοντας στον καθένα την ευκαιρία να κάνει μια κριτική του σύγχρονου τρόπου ζωής και να οραματιστεί προτάσεις για το μέλλον, κάνοντάς τες παράλληλα πράξη. Αυτό που έχει μέχρι στιγμής σίγουρα καταφέρει είναι, με τη συγκυρία της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, να ανοίξει ένα διάλογο πάνω σε ένα σύνολο ζητημάτων που μέχρι πρόσφατα αποτελούσαν ταμπού, μα που δεν μπορούμε πλέον να αγνοούμε. Ακριβώς επειδή η ροή των πραγμάτων και οι αποφάσεις των ηγετών του παρελθόντος και του παρόντος μας οδηγούν σε ένα διαστροφικό και αβέβαιο μέλλον, έχουμε χρέος να προτείνουμε μια μελλοντική κοινωνία πιο βιώσιμη. Άλλωστε «..η τρέλα της ανάπτυξης έχει φτάσει στο τέλος της. Η πρόκληση τώρα είναι πώς να μεταμορφώσουμε, και η συζήτηση έχει μόλις αρχίσει»^[10].

Βιβλιογραφία

- [1] Latouche, S. (2003). *Décoloniser l'imaginaire: La Pensée créative contre l'économie de l'absurde*, Parangon, Lyon.
- [2] Meadows, De., Meadows, Do., and Jorgen, R., (1972). *The limits to growth*. New York: Universe Books.
- [3] Georgescu-Roegen, N., (1971). *The entropy law and the economic process*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- [4] Daly, H., (1973). The steady-state economy: Toward a political economy of biophysical equilibrium and moral growth. In *Toward a steady-state economy*, edited by H. E. Daly. San Francisco: W. H. Freeman, pp. 149-174.
- [5] Castoriadis, C. (1985). Reflections on 'Rationality' and 'Development'. *Thesis Eleven*, 10/11, 18-36.
- [6] Illich, I. (1973). Convivial reconstruction. In I. Illich, *Tools for Conviviality*. London: Marion Boyar Publishers.
- [7] Latouche, S. (2010). Editorial: Degrowth. *Journal of Cleaner Production*, 18, 519-522.
- [8] Conill, J., Castells, M. and Ruiz, A. (2010). "Φόρος Τιμής στην Καταλονία II", www.homenatgeacatalunyaii.org
- [9] Kallis, G. (2011). In defence of degrowth. *Ecological Economics*, 70, 873-880.
- [10] Degrowth Declaration Barcelona (2010), Second International Conference on Economic Degrowth for Ecological Sustainability and Social Equity, March 26–29, 2010, Barcelona, <http://degrowth.eu/>

Πηγή/φωτογραφίες: lasttapes.gr

Από: caravanproject.org